

<https://doi.org/10.36719/2789-6919/43/26-31>

Cavid Musayev

Bakı Dövlət Universiteti

doktorant

<https://orcid.org/0009-0008-8407-1928>

javidmusayev9@gmail.com

İnklüziv təhsildə tədris prosesinin əsasları

Xülasə

Əlilliyi olan şagirdlər ictimai mühitə faydası toxunan şəxslər kimi yetişməlidir və cəmiyyətin inkişafına töhfə verəcək ümumtəhsil hüququna malik olmalıdırlar. Bütün şagirdlər inklüziv təhsil şəraitində fərqliliyin mahiyyətini daha dərinlən anlayırlar. Bu məqalədə inklüziv təhsildə tədrisin mexanizmi model olaraq təsvir edilmiş, əlilliyi olan şagirdlər üçün inklüziv təhsil mühitinin yaradılması və tədrisin təşkili prosesi istiqamətində istifadə olunan strategiya və planlar müzakirə edilmişdir. Əlilliyi olan şagirdlərin cəmiyyətin bir üzvünə çevrilməsi, onların ümumtəhsil kurikulum sisteminə inteqrasiya edilməsi üçün sistemli şəkildə təşviqedici, cərgivə və dəstək xarakterli xüsusi məlumatlar verilmişdir. İnklüziv siniflərdə tədrisin həyata keçirilməsi zamanı istifadə edilən "Birgə Öyrənmə Təlimi" və "Universal Öyrənmə Dizaynı" (UÖD) kimi metod və yanaşmalar həmçinin onların tərkib hissəsi haqqında təsvirlər qeyd edilmişdir. Əlilliyi olan şagirdlərin prioritet ehtiyaclarının müəyyən edilməsi, onların ümumi siniflərə cəlb edilməsi və akademik biliklərə yiyələnməsi üçün dəstək xarakterli Fərdi Tədris Planı hazırlanması və planın tətbiqi prosesi mərhələli şəkildə pedaqoji struktur olaraq izah edilmişdir. Fərdi Tədris Planı nümunəsi və tədris mühitinin modifikasiya xüsusiyyəti göstərilmişdir.

Açar sözlər: *inklüziv təhsil, əlilliyi olan uşaqlar, tədris prosesi, strategiyalar, fərdi tədris planı*

Javid Musayev

Baku State University

Phd student

<https://orcid.org/0009-0008-8407-1928>

javidmusayev9@gmail.com

Basics of the Teaching Process in Inclusive Education

Abstract

Students with disabilities should grow up as individuals who benefit the social environment and have the right to general education that will contribute to the development of society. All students understand the essence of diversity more deeply in inclusive education. This article describes the mechanism of teaching in inclusive education as a model, and discusses the strategies and plans used to create an inclusive educational environment for students with disabilities and the process of organizing teaching. Specific information has been provided that systematically encourages, frames and supports the integration of students with disabilities into the general education curriculum system and enables them to become members of society. Methods and approaches such as "Collaborative Learning" and "Universal Design for Learning" (UDL) used in inclusive classrooms, as well as their components are described. The process of preparing and implementing an Individualized Education Plan to support for identifying the priority needs of students with disabilities, involve them in mainstream classes and acquiring academic knowledge is explained in a step-by-step pedagogical structure. An example of an Individualized Education Plan and the modification of the learning environment are shown.

Keywords: *inclusive education, students with disabilities, teaching process, strategies, individualized education program*

Giriş

İlkin olaraq ümumtəhsil müəssisələrində inklüziv təhsil mühitinin yaradılması üçün qanunauyğunluq olmalıdır, məktəb idarəetmə heyətinin inklüzivliyə yönəlik pozitiv reaksiyaları, sinifdə şagirdlərin bir-birinə qarşı humanist, qayğıkeş və anlayışlı davranış münasibətlərinin formalaşması ilə təhsildə liderlik və sosial məsuliyyət anlayışları qorunmalıdır. Inklüziv siniflərdə dərs vaxtının səmərəli xərclənməsi, şagirdlərə təhsilin əhəmiyyətinin aşılınması, həmyaşıdların bir-birinə uyğunlaşması, akademik biliklərin əldə edilməsi, dərslərin əyani izah olunması, şagirdlərdə diqqət dağınıqlığının aradan qaldırılması, mənfi davranışları görməzdən gələrək müsbət davranışların nümunə alınması, modern texnologiya vasitələrindən istifadə edilməsi, bədii - estetik məşğuliyyət, fərdi yaradıcılıq qabiliyyətləri, gələcəyə böyük ümidlərin bəslənməsi və şagirdlərin şərtlərinin diqqətə alınması və başqa amillər inklüziv dərs münasibətinin zənginləşməsinə zəmin yaradır. Inklüziv təhsilin tədrisi insanlar arasında düşüncə tərzinə çevrilməli və tətbiqi istiqamətində mütəmadi dəstək göstərilməlidir (Nilholm, 2021, s. 365).

Çağdaş dünyamızda vətəndaş cəmiyyətinin inkişafı üçün güncəl bilik və bacarıqlara ehtiyac duyulur, bu səbəbdən cəmiyyətin hər bir üzvünün dövlət təhsil imkanlarından yararlanmaq haqqı və hüququ vardır, lakin tarixi dövrlərə nəzər saldıqda əlilliyi olan uşaqlar birmənalı qarşılanmayıb, ümumtəhsil ocaqlarından təcrid edildiyi zamanlar olmuşdur. Salamanka Bəyanatından (UNESCO, 1994) sonra dünyanın bir çox ölkələrində inklüziv təhsil mövzusu aktuallaşdı. Əlilliyi olan uşaqları “Problemlı uşaq” adlandırır təhsildən kənar saxlanılması inklüzivliyə zidd bir əlamətdir. Inklüzivlik ictimaiyyət içində sosial ədalət münasibətlərinin yaranma təzahürüdür, potensial və bacarıq baxımından inkişaf səviyyəsi aşağı olan insanların cəmiyyətə inteqrasiya edilməsidir.

2006-cı ildə BMT tərəfindən Əlilliyi olan Şəxslərin Hüquqları haqqında Konvensiya qəbul edilmişdir. 24-cü maddə əlilliyi olan şəxslərin təhsil hüququnu təsdiq edir və onlara yaşadıqları ərazilərdə digər şəxslər ilə bərabər əsaslarla inklüziv formada pulsuz ibtidai və orta təhsil əldə edə biləcəyini göstərir (BMT, 2006). 60 ölkə konvensiyanı imzalasa da, ümumdünya təhsil kurikulum ölçüsündə inklüziv təhsilin inkişafı qənaətbəxş deyil. Öyrənmə çətinliyi olan şagirdlər akademik mövzularda həmyaşıdlarından nəzərə cəpacaq dərəcədə geri qalırlar. Təbii ki, sosial ünsiyyət baxımından onlar xüsusi təcrübə qazanırlar. Lakin onların koqnitiv bilik və bacarıqlarını maksimum səviyyədə yüksəltmək üçün inklüziv təhsil şəraitini və imkanlarını daha keyfiyyətli təşkil etmək lazımdır. Təhsil, cəmiyyətin hər bir üzvü üçün gələcək ixtisas və məşğuliyyət sahəsini seçməkdə və müsbət ictimai hadisələrin bir parçasına çevrilməsi üçün açılan bir qapıdır. Təəssüf ki, təhsildə yüksək nəticələr qazanmaq üçün hər bir fərdin bərabər imkanlara malik olmasını təmin etmək bütün dünyada problem olaraq mövcuddur. Inklüziv təhsil prosesinin əsas qayəsi şagirdlərin qabiliyyət, sosial-iqtisadi və mədəni münasibətlərinin fərqliliyi açısından birləşdirici funksiya olduğunu göstərməkdir. Inklüzivlik şagirdlər arasında təcrid olunma və ayrışdırıcılıq etmə prinsiplərini rədd edir (Bombardelli, 2020, s.38).

Tədqiqat

Koperativ Öyrənmə təlimi. Inklüziv tədris prosesində bir neçə mühüm yanaşma vardır, onlardan biri Koperativ Öyrənmədir. Fərqli tərəfləri olan şagirdləri bir çətir altında toplamaq və qarşıya qoyulmuş hədəflərə çatmaq üçün dərslərdə fəal iştirakçı modeli yaradan bir pedaqoji metodudur. Müsbət qarşılıqlı bağlılıq, təşviqedici münasibətlər, fərdi məsuliyyət, qrup halında çalışma, şəxslərarası bacarıqlar koperativ öyrənmənin əsas tərkib hissəsi hesab edilir. Koperativ Öyrənmə inklüziv yanaşmaların tətbiqi prosedurunun asanlaşdırır, çünki bu təlim strategiyası sinifdə hamı üçün maraq dairəsi yarada bilir. Şagirdlərin bir-birinə dəstək olması, onların arasında müsbət mənada qarşılıqlı asılılığın yaranması, verilən tapşırıqların icrası üçün öz məsuliyyətlərini dərk etmələri tədrisin məqsədyönlü inkişaf tərəfləridir. Koperativ öyrənmə uşaqlarda tənqidi düşüncə xüsusiyyətinin bütünləşməsinə və əlilliyi olan şagirdlərin ünsiyyət quraraq sosiallaşmasına daha çox təsir edir (Nzuza, Chitiyo, 2024, s. 2-4).

Koperativ öyrənmə fəal olan və olmayan iştirakçılar üçün kiçik qruplarla qarşılıqlı əlaqədə təşkil edilmiş bir təlim üsuludur. İntellekt və öyrənmə səviyyələri fərqli olan, 4 – 6 nəfərdən ibarət heterogen qruplar yaradılır. Məsələn; diqqət dağınıqlığı olan uşağı diqqətini tam cəmləyə bilən bir uşaqla eyni qrupa salaraq, qruplar tamamlanır, fəal şagirdlərdən biri tapşırığın məzmununu digərlərinə izah

edir, burada önəmli olan uşaq tapşırığın şərtini başa düşməlidir, müzakirə əsnasında qrup içində fərqli ideyalar səslənir, bu situasiyalar uşaqlarda təsəvvürün və hafizənin inkişafına müsbət təsir bağışlayır. Tapşırığın nəticəsi qrup üzvlərinin çalışmasından asılıdır, müəllimlər qrup fəaliyyətini yoxlayır, şagirdlərin düşüncəsini, rəyini dəyərləndirir və qiymətləndirmə prosesi aparır (Loremann, Deppeler, Harvey, 2005, s. 182).

Beynəlxalq səviyyədə tanınan inklüziv təlim proqramlarından biri də Universal Öyrənmə Dizaynı (UÖD) adlanır. Bu proqram öyrənmə rahatlığını maksimum, öyrənmə çətinliyini minimum səviyyəyə çatdırmaq niyyəti ilə tətbiq edilir. Proqramın əsas vəzifəsi dərsləri müxtəlif diqqət çəkici yollarla izah edir, şagirdlər arasında öyrənmə funksionallığını fəallaşdırır. UÖD təlim proqramının əsas prinsipləri aşağıda qeyd edilir.

- Öyrədiləcək dərslərin ayrı-ayrı formada, səciyyəvi yollarla izah edilməsi
- Fəaliyyətin və özünü ifadə etmə bacarığının sadələşdirilməsi
- Qeyri - adi məşğuliyyət, maraq və motivasiyanın artırılması

Proqramın tətbiqi sayəsində öyrənmə çətinliyi olan şagirdlərdə məntiqi ardıcılıq, obyektləri eyniləşdirmə və ya fərqləndirmə, oxuduğu yazıları başa düşmə və düzgün səs tələffüzü kimi bir sıra bacarıqlar inkişaf edir, çalışmalar kurikulum dərslərinin tələblərinə və qaydalarına uyğun olaraq aparılır. UÖD proqramının verdiyi imkanlar ilə şagirdlər və müəllimlər arasında ortaq diqqətin artırılması və yeni model texnologiya cihazlarına əsaslanan dərslərinin seçilməsi ilə təhsildə böyük müvəffəqiyyətlər qazanmış ola bilərlər. Inklüzivliyin uğurlu şəkildə tətbiq edilməsi üçün müəllimlərin pedaqoji hazırlığı, müsbət davranışları və əməkdaşlıq səriştələri əsas amillərdir. UÖD proqramı ilə bağlı aparılan elmi tədqiqatların nəticəsi olaraq sinif müəllimləri və xüsusi təhsil pedaqoqlarının bu sahədə peşəkarlaşması üçün çox unikal təcrübəyə ehtiyacları olduğu fikri ortaya çıxmışdır (Dalton, Mckenzie, 2020, s. 4).

Fərdi Tədris Planının hazırlanması və tətbiqi prosesi. Hər bir çətinliyə rəğmən fərq qoymadan əlilliyi olan və olmayan uşaqlara dərslər demək müəllimlərin mənəvi borcudur. Bu eyni zamanda qanuni bir tələbdir, əlilliyi olan şagirdlərin ümumi təhsil sisteminə salınması onların bacarıq imkanlarını dəyərləndirməklə və üstün tələflərinə əsaslanan bir yazılı sənədin hazırlanması ilə başlayır. FTP-nin tərtib edilməsinin inklüziv təhsil sisteminin inkişafı açısından çox böyük əhəmiyyəti vardır. Əlilliyi olan uşaqların inkişaf mexanizmini nə qədər dərindən anlasaq, tədris planının vacibliyini də bir o qədər yaxşı anlaya bilərik. Planın ümumi strukturu bütün təhsil komandasına addım-addım necə çalışmalı olduğunu izah etməlidir. Fərdi Tədris planının yazılması məktəb inzibatçıları və müəllimlərin birlikdə görməli olduğu işdir, məktəbdə öyrədiləcək proqramın hamısının fərdi tədris planına yerləşdirilməsi şərt deyil. Əsas məsələ prioritet olan nüanslara diqqət etməkdir. Əlilliyi olan uşaqların adi siniflərə yerləşdirilməsinin ən gözəl yolu FTP-nin inamlı və mərhələli şəkildə təşkil edilməsidir. Şagirdlərin akademik, sosial və ictimai uğur qazanmasında sinif müəllimi ilə birlikdə eyni zamanda xüsusi təhsil pedaqoqu da məsuliyyət daşıyır (Garret, 2017, s. 81).

FTP-nin yazılması üçün tələbə haqqında dərin məlumatların əldə edilməsi gərəkdir. Valideynlərlə aparılacaq müsahibələr və şagirdə tətbiq ediləcək psixoloji inkişaf testləri ilə tələbənin akademik, sosial, emosional və özünü idarəetmə bacarıqları haqqında mövcud səviyyə məlumatları toplanır. Tələbənin bilik – bacarıqları, inkişaf özəllikləri və qabiliyyət performansları təsvir edilir. Sənəd üzərində uşağın mövcud inkişaf qiymətləndirmə tarixi yazılmalıdır. Planın tərtib edilmə sorğusu məktəb direktoruna göndərilir, sonra müvafiq dövlət təhsil qurumları hesabat aparır. Bir sözlə, FTP əlilliyi olan tələbə haqqında rəsmi bir pedaqoji sənəddir. Tədrisin ilinin başlanğıc ərəfəsində əlilliyi olan tələbələrə valideynlərinə uşaqların yaşına uyğun sinifə yerləşdirilməsi, dərslərin fəaliyyət planı və gələcəkdəki iclaslar ilə bağlı məlumatlar çatdırılır (Elder etc, 2018, s. 127-138). Tədris planının hazırlanmasında uşağın müxtəlif inkişaf sahələrinin prioritet ehtiyacları müəyyən edilir. Məsələn; dil və ünsiyyət sahəsinin inkişafı üçün (danışığın başa düşülməsi, lüğət ehtiyatı, səs tələffüzü, söhbət bacarığı), fiziki motor sahəsinin inkişafı üçün (vücut fərqləndirilməsi, hərəkət bacarıqları, müvazinət, əlgöz koordinasiyası), sosial - emosional sahəsinin inkişafı üçün (sosial iş birliyi, duyğuların başa düşülməsi və kontrolu, ətraf mühiti və hadisələri dərk etmə), gündəlik həyat bacarıqları sahəsinin inkişafı üçün (özünü müstəqil idarəetmə, qidalanmaq, paltar geyinmə, şəxsi gigiyena) kimi xüsusi-

yətlər formalaşmalıdır (Behluli, Krasniqi, 2017, s. 18). Məhz uşağın şəxsi öyrənmə ehtiyaclarını, onun spesifik xüsusiyyətlərini incələmək üçün komissiya qiymətləndirmə prosesinə qədər valideynlər birmənalı olaraq bütün hissələrdə iştirak etməlidir. Müəllimlər və valideynlər arasında möhkəm tərəfdaşlıq əlaqələri qurulmalıdır, bu münasibətlər inklüziv təhsilin təşkili keyfiyyətini yüksəldəcək və tərəflər arasında müsbət əhval ruhiyyə yaradacaq (Jachova, Kovacevic, 2018, s. 90). Digər bir tərəfdən əlilliyi olan şagirdin müstəqil bir şəxs kimi yetişməsi üçün akademik biliklərə yiyələnməsi tədrisdə əsas məsələ hesab edilir. Oxuma, yazma bacarıqları və riyaziyyat fənni tədris planının mərkəzində dayanır, çünki digər fənlərin öyrənilməsində giriş rolu oynayır. Sözlün sonundakı şəkilçiləri və uzun sözləri düzgün tələffüz etməsi, hekayə və real mətnləri danışa bilməsi onların akademik inkişafına dəstək olacaqdır (Andreasson and Carlsson, 2013, s. 61).

Fərdi Tədris Proqramının tətbiqi prosesi mərhələli şəkildə aşağıda göstərilmişdir.

- Gələcək yaşam planlarının müəyyən edilməsi
- Kompleks test qiymətləndirmə nəticəsi
- Uzun müddətli hədəflərin ortaya qoyulması
- Davranış problemlərinə aid çalışmalar
- Inklüziv strategiyalar və yanaşmalar
- Proqramın monitorinq yoxlanması

Təbii ki, əlilliyi olan şagirdin ailə üzvləri uşağın gələcəkdəki yaşamını düşünür, müstəqil şəkildə özünü idarə edə bilməsi üçün müəyyən peşə qabiliyyətinə yiyələnməsini arzu edir. Təhsil komandası valideynin gözləntilərini və uşağın mövcud test nəticələrini nəzərə alır, daha sonra uzunmüddətli və qısamüddətli hədəfləri müəyyən edərək kurikulum təhsilini dəstəkləyir. FTP-in tətbiqində pedaqoji hissə çox vacibdir. Müşahidələrə əsasən əlilliyi olan şagirdlərin sinifdə göstərdiyi davranış problemləri inklüziv təhsil mühitində şagirdlərin dərs öyrənmə prosesinə maneələr yarada bilər. Arzuolunmaz davranışların aradan qaldırılması üçün “pozitiv davranış müdaxilələri”, “davranış xatırlamaları” və başqa strategiyalar həyata keçirilir. Xoşagəlməz davranışlar baş verdiyi vaxtda müəllimlər şagirdlərə onların davranışlarını necə idarə edəcəklərini xatırladır. Bununla yanaşı, əlilliyi olan şagirdin maksimum səviyyədə nailiyyət qazanmasında sosial-emosional paylaşım, həmyaşıdların ruhlandırıcı təsiri, özünü tənzimləmə, hərtərəfli oxu proqramları, fonematik qavrama sərişələri, prioritet bacarıqların önə çıxarılması, tematik dərs planları tədrisin açar strategiyaları sayılır. Hər tədris rübünün sonunda FTP-nin yenilənmiş tətbiqi kurikulum proqramına əlavə dəstək yaradır. Sinif qaydalarına uyğun şəkildə davranış sərgiləmək, yazma və oxuma bacarıqlarını inkişaf etdirmək inklüziv təhsil prosesinin əlamətdar prinsipləridir. Bu səbəbdən şagirdlərin təhsil kurikulumuna uyğunlaşması üçün şifahi danışmaq dilinin sadə olması lazımdır. Tədris zamanı xüsusi təhsil pedaqoqu dərs materialının başa düşülməsi üçün əyani vəsaitlərdən istifadə edir. Tapşırığı, testləri və başqa çalışmaları bitirmək üçün ehtiyac olarsa, uşaqlara əlavə vaxt verir (Mitchell, Sutherland, 2020, s. 88).

Fərdi Tədris Planı nümunəsi

Şagird haqqında məlumatlar:	Şagirdin adı, soyadı:	Tədris ili:
Şagirdin doğum tarixi: Məktəb: Sinif: Ünvan və Əlaqə telefonu:	Planın hazırlanma tarixi:	
Şagirdin gələcək yaşam gözləntiləri	Cəmiyyət içində özünü sərbəst, müstəqil idarə edə bilməsi, iş qabiliyyətinə yiyələnmə bilməsi, ətraf insanlarla sosial-emosional münasibət qura bilməsi;	
İlkin test qiymətləndirmə nəticələri Veksler testinin tətbiqi	Sadə məntiqi təfəkkür var, hadisələr arasında tam əlaqə qura bilmir; Söz və cümlələr istifadə edir, söhbət bacarığı zəifdir;	

İntellekt, ünsiyyət, sosial-emosional, davranış, motor və akademik inkişaf sahələri üzrə test edilir.	Qarşılıqlı sosial əlaqələr qurulmasında çətinlik çəkir; Yazı zamanı və müəyyən idman hərəkətlərində kiçik və böyük motor problemi vardır; Oxuma, yazma və hesab çətinlikləri var;
Hədəflər (uzun müddətli və qısa müddətli hədəflər)	Ümumi inkişaf sahələri üzrə prioritet olan sərişələrin inkişafını təmin etmək; Fənn biliklərinin (ana dili, riyaziyyat, həyat bilgisi, rəsm) öyrənilməsi;
Təhsil proqramı üzrə monitorinq aparılması	Şagirdin nailiyyətləri yoxlanılır, qiymətləndirmə nəticəsindən asılı olaraq əlavələr və ya dəyişikliklər edilməsi.
Fərdi tədris proqramını icra edən məsul şəxslər	Məktəb direktoru Sinif müəllimi Xüsusi təhsil pedaqoqu Məktəb psixoloqu, loqoped Validəynlər

Qeyd: Fərdi Tədris Planının bir nüsxəsi valideynə verilməlidir.

Kurrikulum proqramları fərdi və universal ola bilər. Universal kurrikulum sinifdə olan bütün şagirdlərə aid edilir. Fənnlər üzrə dərs materialı kurrikulum dəstəyi ilə şagirdlərdə akademik komponentləri və sosial təcrübənin inkişafını artırır. Bəzi hallarda fənn dərslərinin mövzuları əlilliyi olan şagirdlərdə öyrənmə çətinliyi yaradır. Bu halda şagirdin əsas fənlərə qarşı (məsələn, təbiət-şünaslıq) öyrənmə perspektivliyinin azaldığı müşahidə edilirsə və ya dərslərindən geri qaldığı görülərsə, fərdi dərs planına mövzu dəyişikliyi edilir, mövzu dəyişikliyi üçün şagirdin ailəsi və sinif müəllimləri birlikdə çalışır (Kurth etc, 2020, s. 143).

Eyni zamanda, əgər inklüziv tədris mühitində zəruri olarsa, qaydalar çərçivəsində müəyyən dəyişikliklər (tədris mühitinin modifikasiyası) edilə bilər. Bəs tədris mühitinin modifikasiyası nədir? Sinfin fiziki mühitinin, tədris vəsaitlərinin və strategiyalarının dəyişikliyi deməkdir. Bu düzəliş və dəyişiklik dövlət təhsil standartlarına uyğunlaşmalıdır. Yeni təhsil planları tərtib edildikdə mütləqdir uşağın spesifik məlumatları bir daha nəzərdən keçirilsin. Tədris planlarında dəyişiklik olsa da, müəllimlər çalışmalıdır ki, əlilliyi olan şagirdin aldığı tədrisin ümumi məzmunu sinifdə keçirilənlər ilə uyğun olsun (Garret, 2017, s. 82).

Nəticə

Fərdi Təhsil Planı-nın (FTP) kontekstinin aydın başa düşülməsi, dərslərin qanunauyğun formada tərtib edilməsi, qrup təlimatları, valideynlər və müəllimlər arasında işbirliyi, müxtəlif öyrənmə versiyaları, həmyaşıdların sinifdə mehriban münasibətləri və başqa amillər öz çərçivəsində olduğu halda, əlilliyi olan şagirdlərin akademik və sosial nailiyyətlər qazanacaqları gözlənilir. Inklüziv təhsilin təşkili zamanı müəllimlər fərqliliyi olan şagirdlərə fərqli dərs strategiyaları seçməklə onların inkişafına xidmət göstərir. FTP - nin tətbiqinin əsas funksiyası əlilliyi olan şagirdlərə real həyat bacarıqlarını qazandırmaq və yüksək təhsil standartlarını təmin etməkdir. Şagirdlərin üstün tərəflərinə əsaslanan yanaşmalardan istifadə edərək sosial ədalət formulu yaratmaq və təhsilin uğurlu təcrübəsini ortaya çıxarmaqdır. Bu prosesdə müəllimlər uşağın yazılmış tədris planına uyğun şəkildə inkişaf edib-ətmədiyini izləməlidir və uğurlu olduğu halda bu gedişi ümumi məktəb miqyasında stabil hala gətirməyə çalışmalıdırlar. Digər bir tərəfdən (UNESCO, 2009) sinif müəllimləri, xüsusi təhsil pedaqoqları, yeni fəaliyyətə başlamış köməkçi müəllimlər əlilliyi olan şagirdlərə və yeniyetmələrə gündəlik fəaliyyət və təhsil prosesində yardımçı olmaq məqsədiylə daha çox təcrübə qazanmaq üçün əlavə praktik təlimlər almalıdırlar.

Ədəbiyyat

1. Andreasson, I. Carlsson, M.A. (2013). Individual educational plans in Swedish schools-forming identity and governing functions in pupils documentation. *International Journal of Special Educational*, Vol 28, No 3.
2. Behluli, L., Krasniqi, R. (2017). *Individual educational plan (IEP) and guidelines for drafting an individual educational plan for children with special educational needs*.
3. Bombardelli, O. (2020). Inclusive education and its implementation: international practices. *Education & Self Development* 15 (3) 37-46 DOI: 10.26907/esd15.3.03.
4. Dalton, E., Mckenzie, J. (2020). Universal design for learning in inclusive education policy in South Africa. *African Journal of Disability* 9(3) DOI:10.4102/ajod.v9i0.776.
5. Elder, B., Rood, C., Damiani, M. (2018). Writing strength – based IEP for students with disabilities in inclusive education. *International Journal of Whole Schooling*, Vol. 14, № 1.
6. Garret, F.R. (2017). *Teachers persepction of professional development benefits for teaching in inclusive classrooms*. Walden University Scholar works.
7. Jachova, Z., Kovacevic, J. (2018). Individual educational plan foundation of a quality inclusive education. *Journal Human Research in Rehabilitation* September 2018, DOI: 10.21554/hrr.091811.
8. Kurth, J., Miller, A.L., Toews, S. (2020). Preparing for and Implementing effective inclusive education with participation plans. *Teaching Exceptional Children*, Vol. 53, No 2.
9. Loremann, T., Deppeler, J., Marvey, D. (2005). *Inclusive education: A practical guide to supporting diversity in the classroom*.
10. Mitchell, D., Sutherland, D. (2020). *What really works in special and inclusive education*.
11. Nilholm, C. (2021). Research about inlusive education in 2020 – How can we improve our theories in order to change practice? *European Journal of Special Needs Education*, Vol. 36, No. 3, 358–370.
12. Nzuzo, Z. Chitiyo, M. (2024). Cooperative learning as an approach to enhance the implementation of inclusive education. *International Journal of Whole Schooling*, Vol. 20, No 2.
13. *The Salamanca Statement and Framework for Action on special needs education*. (1994).
14. UNESCO. (2009). Policy guideline on inclusion in educationə *Publication ED – 2009/WS/31*.
15. United Nations. (2006). The UN Convention on the rights of persons with disabilities. social.desa.un.org/issues/disability/crpd/article-24-education.

Daxil oldu: 16.12.2024

Qəbul edildi: 19.03.2025